

Изазови истраживања историје Косова и Метохије у 20. веку

ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ
Библиотека „Зборници радова”
Бр. 32

За издавача
Др Владан Јовановић

Редакција
Др Божица Славковић Мирић (главни и одговорни уредник)
Др Милутин Живковић (главни и одговорни уредник)
Др Душан Бојковић (главни и одговорни уредник)
Др Зоран Јањетовић
Др Дмитар Тасић
Др Владан Виријевић
Др Миомир Гаталовић
Др Огњен Томић (секретар)

Рецензенти
Академик Љубодрог Димић
Др Коста Николић
Др Александар Стојановић

Лектура и коректура
Др Биљана Ћирић

Техничко уређење и дизајн корица
Др Небојша Стамболија

ISBN 978-86-7005-210-9

ИЗАЗОВИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОРИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У 20. ВЕКУ

Тематски зборник

Београд, 2026.

САДРЖАЈ

Реч уредништва.....	7
---------------------	---

I ИСТОРИОГРАФИЈА

Божница СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Призрен, главни погранични град југословенске и албанске државе у међуратном периоду.....	15
--	----

Душан БОЈКОВИЋ

Обликовање свести о посебности простора Косова и Метохије у револуционарној перспективи Комунистичке партије Југославије 1919–1941	33
--	----

Милушин ЖИВКОВИЋ

Косовски Албанци и Вафен СС (1941–1945). Идеје, планови, пракса	53
--	----

Душан ПОПОВИЋ

Одметници у Штавичком срезу од 1944. до 1951. године	79
---	----

Немања ДИМИТРИЈЕВИЋ

Албанолошки институт Аутономне Косовско-метохијске Области у Приштини (1953–1955)	103
--	-----

Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ, Александра КОЛАКОВИЋ

Албански поглед на кризу на Косову 1981. године.....	119
--	-----

Слободан СЕЛИНИЋ

Градски комитет Савеза комуниста Београда и криза на Косову и Метохији у време Осме седнице Централног Комитета Савеза комуниста Србије 1987	139
--	-----

II ИДЕНТИТЕТИ И КУЛТУРА СЕЋАЊА

Сава БУРЂЕВИЋ

Изазови истраживања историје Турака на Косову и Метохији после Другог светског рата: идентитет, миграција и асимилација.....165

Ненад АНТОНИЈЕВИЋ

Култура сећања и питање злочина на Косову и Метохији у Другом светском рату 183

Јован АЛЕКСИЋ

Одједи 'Књиге о Косову' у југословенској интелектуалној јавности.....213

Урош МИКЕТИЋ

'Опрост крви' код косовских Албанаца 1990–1991. као сведочанство о етничкој хомогенизацији: студија случаја *Oral History Kosovo*.....245

Рајко МИНИЋ

'Санџачко питање' у светлу дешавања на Косову и Метохији крајем 20. века. Истраживачко-методолошки изазови 267

III МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Душан ФУНДИЋ

Извештаји аустроугарских конзула и истраживање историје Косовског вилајета током прве деценије 20. века 287

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ

Истраживање броја албанских усељеника током Другог светског рата и албанских жртава репресије на његовом крају.....303

Ијор ВУКАДИНОВИЋ

Између мемоара официра Удбе и накнадно отворених архива: масовна стрељања на Косову и Метохији након Другог светског рата 323

Пећар РИСТАНОВИЋ

Изазови истраживања косовске кризе 1981–1989.....341

Стефан РАДОЈКОВИЋ

Косово и Метохија од јуна 1999. године до данас: хегемона интерпретација и изазивачи 361

Подаци о ауторима 391

Немања ДИМИТРИЈЕВИЋ

Архив Косова и Метохије Приштина-Грачаница, Грачаница

dimitrijevicnemanja12@gmail.com

ORCID: 0009-0001-3232-8823

Албаноолошки институт Аутономне Косовско-метохијске области у Приштини (1953–1955)

Апстракт: На основу архивске грађе фонда Албаноолошки институт у Архиву Косова и Метохије у Приштини, као и на основу релевантне литературе, реконструисали смо оснивање, списак сарадника, двогодишњи рад као и разлоге престанка рада института. Обласне власти у Приштини су 1953. године основале институт у Приштини с циљем да изучава албански језик, фолклор, историју, етнологију, уметност албанског народа на Косову и Метохији. Институт је радио до 31. децембра 1955. године, када је због националистичког деловања једног броја сарадника, одлуком обласних власти престао са радом. Сегмент у раду посветили смо раду и деловању некадашњих сарадника института након 1955. године, показујући да нису сносили санкције апарата југословенске државе, већ су са позиција угледних професора приштинских факултета, новинара, књижевника учествовали у политичком и друштвеном животу Косова и Метохије.

Кључне речи: Албаноолошки институт, Приштина, Косово и Метохија, албански национализам

Истраживање у косовско-метохијским архивима

Архивска служба на Косову и Метохији је успостављена 1948. године, када је у Приштини основано архивско средиште при Повереништву за просвету и културу Обласног народног одбора Аутономно косовско-метохијске области (ОНО АКМО). Прва архивска установа у АКМО била је Обласна државна архива у Приштини основана 1951. године. До 1967. године, Обласна архива била је једина архивска установа у АКМО, тада се оснивају међуопштински архиви у Приштини, Призрену, Пећи, Косовској Митровици, Ђаковици и Ђилилану.¹

1 Ismet Dermaku, *Tridest godina razvoja arhivske službe u SR Srbiji. Razvoj arhivisticke službe u SAP Kosovo*, (Priština: Arhiv Kosova, 1975), 1–7.

Рад архивских установа на прикупљању архивске грађе био је оптерећен бројним проблемима, првенствено јер код институција, установа, организација, еснафских удружења и др. није постојала свест о важности чувања докумената. Такође, чести оружани сукоби (Албански устанак из 1912. године, Први балкански рат и Први светски рат), допринели су уништавању дела архивске грађе и документарног материјала. Архивска грађа за период до 1941. године која се чува у Архиву Косова и Метохије у Приштини је сиромашна, сведена на административне фондове (поглаварства, судови и др), фондове појединих школа, удружења (певачка друштва, еснафска удружења и др), верских заједница, као и личне и породичне збирке. Грађу периода до 1912. године, чине и фотокопије докумената и фотографија које су преузете из Архива Србије, Народне библиотеке Србије и других архивских установа са простора некадашње Југославије. Архивска грађа за период 1945–1989. знатно је богатија, чини је преко стотину фондова обласних (касније покрајинских) органа, организација и установа.²

Историја Косова и Метохије у 20. веку није довољно истражена. Један од изазова истраживања прошлости Косова и Метохије је потреба за темељним истраживањем архивске грађе обласних (покрајинских) органа, установа и организација која се налази у косовско-метохијским архивима, посебно у Архиву Косова и Метохије у Приштини³. Данас, у постојећим политичким приликама⁴ све архивске установе на Косову и Метохији налазе се у саставу Државне агенције архива Косова (Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës – ASHAK).⁵

2 Подаци су наведени на основу увида у електронски каталог Државне агенције архива Косова, приступљено: 5. октобра 2025, <https://katalogu-ashak.net/user-view>.

3 Косовско-метохијски Албанци ову установу називају Државна агенција архива Косова (Даље: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës – ASHAK).

4 Након 10. јуна 1999. године све институције и установе (укључујући и архиве) на Косову и Метохији насилно су преузете од стране кризних штабова који су били сачињени од стране косовско-метохијских Албанаца. Готово целокупни архивски фонд је остао у депоима насилно запоседнутих архива у Приштини, Пећи, Призрену, Ђилану, док радницима српске националности није било допуштено да се врате на своја радна места. (Мирјана Бошкоћевић, „Архив Косова и Метохије – данас у служби заштите архивске грађе и регистраторског материјала код стваралаца од покрајинског значаја“, *Архивски љасник* 14/2019, 16). Према доступним информацијама након успостављања управе од стране косовско-метохијских Албанаца архивска грађа у косовско-метохијским архивима није уништана.

5 Државна агенција архива Косова је 2018. године поседовала 1,310 фондова и збирки (7,939 дужних метара архивске грађе), 25 километара линеарне дужине микрофилма са 800,000 докумената, 202 наслова документарних и уметничких филмова, 260,000 дигиталних докумената добијених од архива других земаља након истраживања. Међутим 48% архивске грађе није архивски сређено и систематизовано (Koncept dokumenta za izmenu i dopunu zakona br. 04/L-088 o Državnim arhivima, Koncept-Dokumenti-per-Arkivat-shtetere.srb-.pdf, 6; *Raport vjetor i punës 2024*, (ASHAK: Prishtinë, 2025), 4).

Стручна јавност, првенствено историчари имају различито тумачење узрока и последица догађаја и процеса који су се десили на Косову и Метохији током 1950-их, као што су: разлози престанка с радом Албанолошког института АКМО у Приштини; разлози исељавања албанског и турског становништва са Косова и Метохије у Турску; разоружање становништва; Призренски процес и др. Чланак представља прилог истраживању рада Албанолошког института АКМО у Приштини, теми о којој до сада у историографији није посвећена потребна пажња⁶, иако је у питању установа која је одлуком надлежних покрајинских органа два пута оснивана. Први период рада био је од 1953. до 1955. и други период од 1967. до 1994. године.⁷ Зато рад има за циљ да на основу истражених докумената фонда Албанолошки институт (Institut i Albano-logjik)⁸ који се налази у Архиву Косова и Метохије, допуни сазнања о оснивању, двогодишњем раду, сарадницима и разлозима престанка са радом института.

Косово и Метохија у првим послератним годинама

Након 1945. године, нове југословенске власти добиле су у наслеђе привредно (индустријски) неразвијену Област са становништвом које се налазило на ниском ступњу културно-просветног развоја, простор са високом стопом неписменог становништва, без довољног броја високообразовних лица у свим сферама, посебно интелигенције који могу допринети обнови и развоју.⁹

Пре отпочињања операција за ослобођење Косова и Метохије (октобар-новембар 1944), југословенски комунисти су без успеха настоја-

6 Игор Вукадиновић је у својој докторској дисертацији извесну пажњу посветио Албанолошком институту, наводећи један број сарадника и разлоге престанка рада установе. (Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохија у Србији (1945–1969)*, (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2021), 477–478).

7 Интернет сајт Албанолошког института у Приштини, приступљено: 5. октобра 2025, <https://www.institutialbanologjik.org/about-us>.

8 Документација у фонду Албанолошки институт покрива период од 1953. до 1955. године.

9 Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1969), 310; Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji (1945–1952)*, (Beograd: Rad, 1988), 125; Миомир Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици Југославије 1958–1965*, (Београд: ИСИ, 2016), 271–272; 303; *Привредни развој Косова и Метохије*, (Приштина: Миладин Поповић, 1957), 8–40; И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 475–476; Драгомир Бонцић, „Описмењавање становништва на Косову и Метохији после Другог светског рата“, у: *Културно наслеђе Косова и Метохије, Зборник радова*, ур. У. Шуваковић и др, (Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, 2013), 545–546; Душан Бојковић, „Албанска мањина и просветна политика југословенске државе на Косову и Метохији 1945. године“, у: *Између слободе и тескобе. Националне мањине у Југославији, Зборник радова*, ур. Б. Славковић Мирић, М. Живановић, Д. Стипић (Београд: ИНИС, 2023), 298–299.

ли да придобију албанско становништво, и које је априла 1941. године радосно дочекало немачке и италијанске јединице, које је током Другог светског рата тражило присаједињење са Албанијом и било непријатељски расположено према српском становништву.¹⁰ Након ослобођења Косова и Метохије, Комунистичка партија Југославије је с циљем привлачења албанског становништва, спровела кампању описмењавања, отварања школа, одржавања различитих курсева на албанском језику, аграрну реформу, албански језик је постао службени, Албанци су били укључени у рад Партије, народних одбора и масовних организација (Шиптарски комитет, Народни фронт, Антифашистички фронт жена, Народна омладина, синдикати и др).¹¹

Након ослобођења Косова и Метохије, већина истакнутих албанских сарадника окупатора на челу са Џафером Девом отишла је са немачким јединицама, али су и даље владале неповољне безбедносне прилике, јер су оружану борбу против нових власти водиле албанске одметничке групе.¹² Поред одметничких група, борбу противу власти водио је један број Албанаца (поједини службеници апарата новоформиране југословенске државе, просветни радници и припадници интелигенције), који су пружали помоћ одметницима и ширили албански национализам.¹³

У првим годинама након ослобођења Косова и Метохије, обласне власти су посебну бригу исказале за културно-просветни развој становништва, посебно већинског албанског. Формиране су бројне установе у којима су истовремено радиле српска и албанска секција: Обласно народно позориште је поред српске драме имало и албанску драму; Радио Приштина је део програма емитовала на албанском језику; формирана су културно-уметничка друштва која су неговала

10 Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, (Beograd: Vojnoistorijski zavod, 1992), 104, 245–246; Љубодраг Димић, *Срби и Југославија. Изгубљени век*, (Београд: Catena mundi, 2025), 222–223, 226–227; Pavle Dželatović Ivanov, *21. SS-divizija Skenderbeg*, (Beograd: Nova knjiga, 1987), 40, 42–44, 63–64; Милан Гулић, *Југословенска држава 1918–2006. Од Прводеценијског акта до Мајског референдума*, (Београд: ИСИ, 2023), 289; Милан Терзић, „Мисија Светозара Вукмановића Темпа за стварање Балканског штаба 1943“, *Архив*, 1–2/2023, 135.

11 М. Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици*, 124; Д. Бојковић, „Албанска мањина и просветна политика“, 300–301; Миомир Гаталовић, Ратомир Миликић, „Културна политика на Косову и Метохији од краја Другог светског рата до почетка седамдесетих година XX века: кључни процеси“, *Лесковачки зборник LXV 2025*, 432–437; Ена Мирковић, Благоје Нешковић, (Приштина-Лепосавић: ИСК, 2018), 187–189; „Предизборни проглас Шиптарског комитета Космета“, *Јединство*, 2. новембар 1945, 1; „Политички извештај о раду партијске организације на Косову и Метохији“, *Јединство*, 24. децембар 1948, 1–2.

12 Борба безбедносног апарата против албанских одметничких група на Косову и Метохији одвијала се у периоду од 1944. до 1952. године.

13 Павле Џелетовић Иванов, *Балистички покрет 1939–1952. Масовношћ, сарадња са окупирајћима и злочини над Србима*, (Београд: Архив Србије, 2000), 245–312.

албанске народне игре и песме¹⁴, објављивани су дневна штампа, недељници, часописи, књижевност и уџбеници на албанском језику. Отваране су нове основне школе и гимназије на албанском језику.¹⁵ Основана је Педагошка комисија (1947) која је помагала рад албанских школа, старала се о наставном плану и квалитету уџбеника на албанском језику.¹⁶ Главни проблем у спровођењу културно-просветног рада био је недостатак квалификованог кадра, посебно из реда албанског народа.¹⁷

Сегмент настојања обласних власти да подстакну културно-просветни развој албанског становништва било је и оснивање Комисија за историју (1951) и Комисије за језик (1952) при Савету за просвету и културу ОНО АКМО. Комисије су основале с циљем да истраже прошлост (историју), културу, традицију и језик албанског становништва на Косову и Метохији. Током кратког периода рада, Комисија за историју је сачинила програм и тезе за историју албанског народа у школама у АКМО, док је Комисија за језик сачинила план наставе албанског језика у основним и средњим школама у АКМО.¹⁸ Две комисије су престале са радом 1953. године, када је њихов делокруг рада преузео новоосновани Албанолошки институт АКМО у Приштини.¹⁹

Оснивање Албанолошког института АКМО у Приштини

Извршно веће Народног одбора АКМО је на седници од 29. јула 1953. године донело решење о оснивању Албанолошког института АКМО са седиштем у Приштини²⁰. Институт је имао задатак да „изучава Шиптарски језик, историју и књижевност; да сарађује са институтима, заводима и другим установама које се баве изучавањем грана културе Шиптара; да издаје годишње извештаје о постигнутим резултатима, а по потреби и друге публикације из области свога рада, као и да врши

14 М. Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици*, 303–304.

15 Д. Бојковић, „Албанска мањина и просветна политика“, 302, 307–313.

16 Архив Југославије (Даље: АЈ), фонд 507, Савез комуниста Југославије (Даље: СКЈ), Комисија за националне мањине (XVIII), Издавачка делатност на шиптарском језику 1945–1958 – списак издатих књига, 1–6; „Народна власт је постигла крупне успехе на отклањању привредне и просветне заосталости народа наше Области“, *Јединство*, 21. март 1947; „Педагошка комисија преводи већи број уџбеника за шиптарске школе“, *Јединство*, 30. март 1947, 4.

17 М. Гаталовић, Р. Миликић, „Културна политика на Косову и Метохији“, 435–436.

18 *Дванаесет година културног развоја Косова и Метохије*, (Приштина: Обласни одбор ССРН Косова и Метохије, 1957).

19 *Дванаесет година културног развоја*, 101.

20 Поједини аутори, као званичан назив установе наводе Институт за изучавање албанске историје, језика и књижевности. Такође, датум оснивања Албанолошког института наводе 3. март 1953. године (И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 477).

остале послове у вези са изучавањем“. Радом института руководио је директор кога именује и разрешава Извршни Одбор Народног Одбора АКМО. Надређени орган института био је Савет за културу и просвету при ОНО АКМО.²¹ Институт је био самостална, научно-истраживачка установа обласног значаја.²²

Албанолошки институт у Приштини није био једина научна установа у АКМО. Наиме, обласне власти су већ 1946. године, трагајући за превазилажењем пољопривредне и технолошке заосталости, формирале научно-истраживачке установе – институте: Ветеринарски институт у Приштини (1946)²³; Институт за пољопривредна истраживања у Пећи (1949) и Завод за сточарство у Призрену. Међутим, Албанолошки институт је од других института издвајала чињеница да је био установа која је обављала непривредну делатност.²⁴

Седиште Албанолошког института било је у улици Лоле Рибара бр. 1. у Приштини, у стану површине 78,85 м² које је Градско веће у Приштини доделило институту. Стан је претходно био у власништву приштинског проте Трајка Трифуновића. Стан се састојао од четири просторије, ходника и подрума.²⁵ Прота Трифуновић је Већу за управне спорове Врховног суда НР Србије поднео тужбу против решења о додели стана, али је тужба одбачена.²⁶ Априла 1954. године, готово годину дана након оснивања, просторије института нису биле опремљене канцеларијским инвентаром, зато је установа затражила да им се додели део инвентара расформираног Државног ансамбла народних игара и песама Космета (три писаћа стола, десет столица, два ормана, једна гвоздена каса, две уметничке слике, два тепиха и један зидни сат).²⁷ Институт је од Градског одбора у Приштини затражио и додатне просторије у приземљу зграде које је користило Војно-грађевинско предузеће.²⁸

21 Решење о оснивању Албанолошког института АКМО, Службени лист АКМО, бр. 8, 15. август 1953, година VIII.

22 АКиМ, Албанолошки институт, Годишњи извештај научно-истраживачких установа, 17. 9. 1954.

23 „Оснивање ветеринарског завода у Приштини“, *Борба*, 15. децембар 1946, 6.

24 *Привредни развој Косова*, 8–9; *Дванаесет година културног развоја*, 101; *Косово и Метохија 1943–1963*, (Приштина: Скупштина АП Косово и Метохија, 1963).

25 АКиМ, Албанолошки институт, Годишњи извештај научно-истраживачких установа, 17. септембар 1954; АКиМ, Албанолошки институт, Уговор о закупу локала, бр. 305, 12. октобар 1954.

26 АКиМ, Албанолошки институт, Тужба Трајка Трифуновића против решења НО Приштине, 21. октобра 1953; АКиМ, Албанолошки институт, Пресуда Врховног суда НР Србије, бр. 11290/53, 13. јула 1953. године.

27 АКиМ, Албанолошки институт, Допис Албанолошког института за Савет за просвету и културу АКМО, бр. 76, 17. априла 1954. године.

28 АКиМ, Албанолошки институт, Допис Албанолошког института за Веће за управне спорове при Врховном суду НР Србије, бр. 142, 18. децембра 1953. године.

Рад института

Решењем Извршног одбора Народног одбора АКМО од 30. априла 1953. године Елхами Нимани (Elhami Nimani)²⁹ именован је за директора института, са основном месечном зарадом у износу од 20,000 динара и додатком од 4,000 динара.³⁰ По оснивању успостављена је унутрашња организација института, односно две секције: Секција за језик и Секција за историју, што указује да је институт преузео уређење ранијих Комисија за историју и Комисија за језик. Секција за историју је покренула рад на писању теза албанске историје до краја 15. века. Током 1954. године секција је отпочела са писањем теза за историју Албанаца од 15. до 20. века.³¹

Институт је велику пажњу поклатио формирању стручне и научне библиотеке. На самом почетку установи је поклатиона библиотека раније Комисије за историју³². Попуњавање библиотечког фонда остварено је сарадњом са бројним издавачким предузећима у Југославији³³ и иностранству³⁴. Такође, институт је од редакција свих новина у АКМО затражио да се поклати књиге, часописи, периодика, календар, писма и проглати који су настали до 1941. године и који се односе на албански народ у АКМО.³⁵ Значајан напор при прикупљању литературе и материјала за библиотеку института, утрошио је Селман Риза

29 Елхами Нимани (1917–1988), политичар са Косова и Метохије, носилац Партизанске споменице 1941. година. После Другог светског рата обављао је највише политичке дужности у АКМО/САП Косово и Метохија. Био је службеник Просветног одељења ОНО АКМО, благајник на првом заседању ЈНОФ-а у Приштини, члан Комисије за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача за Косово и Метохију, истакнути члан КПЈ. Током 1950-их био је председник Савеза за просвету и културу ОНО АКМО. Обављао је и неколико високих функција у Извршном већу НР Србије (АКМ, Албанолошки институт, Списак службеника Албанолошког института у Приштини састављен по тражењу НОУ у Приштини, строго поверљиво, 3/55; Radošin Rajović, *Autonomija Kosova: istorijsko pravna studija*, (Beograd: Ekonomika, 1985), 232; Miloš Mišović, *Ko je tražio republiku Kosovo 1945–1985*, (Beograd: Narodna knjiga, 1987), 31).

30 АКМ, Албанолошки институт, Решење о постављању директора, бр. 112, 2. април 1953.

31 „Албанолошки институт ускоро ће издати шиптарско-грчки речник Константина Кристофориди“, *Јединство*, 26. јануар 1954, 4.

32 *Дванаест година културној развојка*, 101.

33 Сачувана је преписка са Српском академијом наука и уметности; часописом *Нова стварност*; Знанственом књијаром – Загреб; Наклатно-књијарским предузећем „Селачка задруга“ – Загреб; Матица Српска – Нови Сад, Књијаром Српска књијевна задруга; Издавачким предузећем „Просвета“; Југословенска књига – Београд; Антикварна књијара „Доситеј Обрадовић“ – Београд и др.

34 У кутији Албанолошки институт сачувана је преписка са Амбасадама Немачке, Француске и Италије, као и каталог издавачких предузећа из Њујорка.

35 АКМ, Албанолошки институт, Допис Албанолошког института за новине и часописе током 1953. године.

(Selman Riza)³⁶ шеф секције за истраживање албанског језика, који је крајем 1954. године посећивао библиотеке и научне семинаре у Београду, Сарајеву, Љубљани и Загребу.³⁷ До краја 1955. године, институт је поседовао библиотеку некадашње Комисије за историју као и додатно прикупљених 4.000 књига, брошура и фотокопија класичних дела на албанском језику.³⁸

Институт је имао стално запослене и хонорарне сараднике, који су били чланови Савеза комуниста Југославије (СКЈ) и Социјалистичког савеза радног народа Југославије (ССРНЈ). Сарадници су били високообразована лица која су припадала првој генерацији албанске интелигенције у АКМО школованој и формираној у годинама Другог светског рата или непосредно након формирања Федеративне Народне Републике Југославије. Код извесног броја албанских интелектуалаца апарат фашистичке „Велике Албаније“ усадио је великоалбанску националну идеју, коју су они наставили да заговарају и након 1945. године.³⁹

Стално запослени сарадници су били: Елхами Нимани директор института; Селман Риза шеф отсека за албански језик; Али Реџа (Ali Rexha) сарадник секције за историју, који је у тренутку запослења био апсолвент на Филозофском факултету; Мехди Барди (Mehdi Bardhi)⁴⁰ асистент; Шефкет Паласка рачуновођа; Бајруш Мурати помоћни радник.⁴¹ Запослени су имали висока месечна примања.⁴²

Током 1954. и 1955. године, Албанолошки институт је упустио неколико хонорарних сарадника⁴³: Хивзи Сулејмани (Hivzi Sulejmani)⁴⁴

36 Селман Риза (1909–1988), филолог, албански лингвиста и албанолог. Након Другог светског рата Риза се из НР Албаније преселио на Косово и Метохију. Године 1952. објавио је Граматику српско-хрватског језика, док је 1953. био међу првим упосленим у Албанолошком институту АКМО у Приштини (И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 477).

37 АКМ, Албанолошки институт, Препорука за Селмана Риза, бр. 328, 14. августа 1954. године.

38 *Дванаест година културној развојка*, 101–102.

39 И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 475–476.

40 Мехди Барди (1927–1994), албанолог. Албански језик је завршио на Филолошком факултету у Београду. Након престанка са радом Албанолошког института АКМО, радио је као професор на Филозофском факултету у Приштини. (Vujadin Miladinović, *Univerzitet u Prištini u mreži velikoalbanске strategije*, (Priština: INP Književne novine, 1990), 211).

41 АКМ, Албанолошки институт, Платни списак запослених у Албанолошком институту за март месец 1955. године, бр 90, 26. фебруара 1955.

42 За март 1955. године, Елхами Нимани директор установе је примио 27,000; Риза Селман 23,000; Барди Мехди 15,800; Шефкет Паласка 9,800 и Осман Бајруш 6,100 динара (АКМ, Албанолошки институт, Платни списак запослених у Албанолошком институту из марта месеца 1955, бр. 90, 26. фебруар 1955).

43 хонорарни службеници – како се наводи у документима.

44 Хивзи Сулејмани (1910–1975), књижевник и политичар. Током 1945. године био је судија Окружног суда у Призрену, обављао је дужност секретара Обласног одбора АКМО. (АКМ, Албанолошки институт, Решење Албанолошког института АКМО, бр. 151, 1. маја 1954; И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 159, 291;

био је уписан као научни сарадник за историју; Хаљими Кадри (Kadri Halimi)⁴⁵ као научни сарадник; Есад Мекули (Esad Mekuli)⁴⁶ као научни сарадник за књижевност и фолклор; Идриз Ајети⁴⁷ као стручни сарадник; Војислав Данчетовић⁴⁸ као стручни сарадник; Антон Чета⁴⁹ као стручни сарадник и Марк Краснић⁵⁰ као стручни сарадник.⁵¹ У решењима о постављању за хонорарне сараднике наведен је износ месечног хонорара 5,900 динара. Међутим, увидом у платне спискове можемо закључити да се висина хонорара разликовала сваког месеца.⁵²

Престанак рада института

Извршно веће ОНО АКМО је 12. децембра 1955. године донело *Решење о престању са радом Албанолошког инстѿишуйа АКМО*, у коме је наведено да ће 31. децембра 1955. године институт престати са радом.⁵³ Последњи акт директора Ниманија био је допис референту Народне одбране при НОО Приштине од 28. децембра 1955. године, у ко-

Хасан Мекули, „Књижевност Албанаца на Косову“, у: *Социјалистичка Република Србија. II том*, ур. М. Малетић, (Београд: Књижевне новине, 1983), 238–239).

- 45 Кадри Хаљими (1921–2001), етнолог и антрополог, научни радник, сарадник Музеја у Приштини (Мина Дармановић, Мирјана Менковић, *Етнографско наслеђе Косова и Меѿохије. Одевање и ѿексѿил из збирке Музеја у Пришѿини и Етнографског музеја у Београду*, (Београд: Етнографски музеј у Београду, 2013), 33–35; 61).
- 46 Есад Мекули (1916–1993), ветеринар, научни радник, директор Ветеринарског института у Приштини, књижевник, преводилац књижевних дела на албански језик, главни уредник *Jeta e re (Нови живиѿи)* и других књижевних часописа. (Х. Мекули, „Књижевност Албанаца“, 240).
- 47 Идриз Ајети (1917–2019), филолог и албанолог, професор на Филозофском факултету у Приштини, истакнути друштвени радник. (V. Miladinović, *Univerzitet u Prištini i treži*, 209; И. Вукадиновић, *Ауѿономија Косова и Меѿохије у Србији*, 476; И. Вукадиновић, *Ауѿономија Косова и Меѿохије у Србији*, 487).
- 48 Војислав Данчетовић (1905–1974), филолог и албанолог, оснивач Катедре за албански језик на Филолошком факултету у Београду (1948) коју је водио до смрти 1974. године. Познати студенти били су Антон Чета; Идриз Ајети; Љатиѿ Муљаку, Халит Трновци и други. (И. Вукадиновић, *Ауѿономија Косова и Меѿохије у Србији*, 480–481).
- 49 Антон Чета (1920–1999), албанолог, асистент на Филолошком факултету у Београду, један од оснивача националистичког удружења „Перпјекја“ (*Наѿор*). Удружење је одржавало везе са албанском обавештајном службом. Чета је купаљао албанске студенте и професоре и с ѿима водио националистичке разговоре о будућем уједињењу Косова и НР Албаније. (И. Вукадиновић, *Ауѿономија Косова и Меѿохије у Србији*, 481).
- 50 Марк Краснић (1920–2015), географ, био је запослен на Етнографском институту САНУ. Због својих националистичких ставова био је под надзором службе безбедности Југославије. (И. Вукадиновић, *Ауѿономија Косова и Меѿохије у Србији*, 476).
- 51 АКИМ, Албанолошки институт, Платни списак хонорарних службеника Албанолошког института за март месец 1955. године.
- 52 АКИМ, Албанолошки институт, Платни списак хонорарних службеника у Албанолошком институту за јули месец 1955. године.
- 53 Решење о престанку са радом Албанолошког института АКМО, *Службени лисѿи АКМО*, бр 14, од 12. децембра 1955.

ме га обавештава да „ни једно лице не подлеже војној обавези”.⁵⁴ Нимани је био директор установе од оснивања до престанка рада института. Постоје тврдње да је по престанку рада Албанолошког института, служба државне безбедности запленила рукописе који су били у установи.⁵⁵

У фонду Албанолошки институт у Архиву Косова и Метохије у Приштини нисмо пронашли документ који може открити разлоге престанка са радом установе. У литератури с краја 1950-их, као разлог престанка с радом Албанолошког института навођен је „недостатак научног кадра из потребних области”.⁵⁶ Истраживања Игора Вукадиновића указују да је разлог престанка са радом ширење великоалбанског национализма од појединих сарадника института (Идриз Ајети, Антон Чета, Марк Краснићи и Војислав Данчетовић), који су код југословенских органа безбедности били означени као промотери албанског национализма.⁵⁷ Супротно Вукадиновићу, историчарка Мрика Лимани наводи да је престанак с радом Албанолошког института у Приштини последица притиска српског руководства оличеног у Александру Ранковићу.⁵⁸

Потврда да је заступање албанског национализма од стране појединих сарадника института, пресудно утицало да установа престане са радом, садржана је у излагању Слободана Пенезића Крцуна. На седници Извршног комитета Савеза комуниста Србије од 13. фебруара 1957. године, Пенезић је саопштио да у Албанолошком институту у Приштини нису радили „марксистички кадрови“ већ „шовинистички и националистички елементи због чега институт уместо да даје позитивне резултате давао је негативне”.⁵⁹

Престанак рада Албанолошког института АКМО, није означио престанак намере обласних власти да формирају установу која ће наследити делатност Албанолошког института и бавити се проучавањем исто-

54 АКМ, Албанолошки институт, Допис Елхамија Ниманија за НОО Приштине од 28. децембра 1955.

55 Интернет сајт Албанолошког института у Приштини, приступљено: 5. октобра 2025, <https://www.institutialbanologjik.org/about-us>.

56 *Дванаесіт іодина културної развійка*, 102.

57 И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 477; 480.

58 Мрика Лимани, историчарка и вандредни професор на Филозофском факултету Универзитета „Хасан Приштина“ у Приштини и сарадник Историјског института „Али Хадри“ у Приштини, наводи да је српско руководство оличено у Александру Ранковићу током 1950-их спроводило акције усмерене против Албанаца (престанак с радом Албанолошког института (1953), исељавање Турака и Албанаца у Турску, разорување становништва и Призренски процес). (Mrika Limani, „Kosovski Albanci u Jugoslaviji – borba za autonomiju“, Yu historija, datum pristupa 15. 9. 2025. https://yuhistorija.com/serbian/autori_limani.html).

59 Државни архив Србије (Даље: ДАС), Ђ-2, Комисија за националне мањине ЦК СКС, кутија 1, Записник са седнице Извршног одбора ЦК СКС одржане 13. фебруара 1957 године. Излагање Слободана Пенезића, 7.

рије, језика и фолклора албанског народа у АКМО. Народни одбор АКМО је 1956. и 1957. године формирао три комисије: Комисију за историју, Комисију за језик и књижевност и Комисију за фолклор и музику.⁶⁰

Сарадници института након 1955. године

Након престанка рада Албанолошког института, директор и сарадници института нису били изложени санкцијама и прогону апарата југословенске државе, већ су у наредним годинама били на политичким функцијама, професори на факултетима у Приштини, угледни новинари, књижевници, добитници значајних награда. Елхами Нимани је 1957. године изабран за председника Среског народног одбора у Приштини, касније је био на неколико високих функција у Извршном већу НР Србије.⁶¹ Есад Мекули је након престанка са радом института одбранио докторску дисертацију на Ветеринарском факултету у Београду и наставио је да се бави књижевним радом. У наредним годинама, Мекули је био на челу Клуба књижевних радника Косова и Метохије, док је почетком 1960-их био члан Просветно-културног већа Савезне скупштине.⁶² Али Реџа је постао новинар *Рилинђе* („Препород“). Мекули и Реџа су наставили са заступањем албанског национализма.⁶³

Након оснивања Филозофског факултета у Приштини (1960), некадашњи сарадници Албанолошког института, Идриз Ајети, Антон Чета и Мехди Барди постали су први предавачи, а касније и професори на факултету. Марк Краснићи је био изабран за професора на новооснованом Правно-економском факултету у Приштини.⁶⁴ Оснивањем високошколских установа у Приштини (Филозофског и Правно-економског факултета) почетком 1960-их, као и доласком за предаваче некадашњих сарадника Албанолошког института, Приштина је постала седиште албанског интелектуалног и великоалбанског деловања.⁶⁵ Од некадашњих сарадника института једино Селман Риза и Зекерија Реџа нису имали истакнуте политичке и друштвене функције у АКМО, јер су након престанка са радом института отишли у НР Албанију.⁶⁶

Некадашњи сарадници института, нису били само професори на факултетима у Приштини, већ су узели активног учешћа у политичком жи-

60 *Дванаесет година културној развојка*, 101–102.

61 Одлука о буџету среза Приштина за 1957. годину, *Службени лист АКМО*, бр. 10, 15. мај 1957, год XII.

62 М. Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици*, 55, 76, 103.

63 И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 477–478, 487–488.

64 И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 487; V. Miladinović, *Univerzitet u Prištini u mreži*, 209, 211, 228, 248; М. Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици*, 76.

65 И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 479; М. Гаталовић, *Косово и Метохија у државној политици*, 241–242, 247–248.

66 И. Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији*, 477.

воту АКМО. Марк Краснићи и Кољ Широка су били задужени за везу са хрватским партијским руководством.⁶⁷ Током 1968. године, на савезном и републичком нивоу заседале су уставне комисије које су разматрале промену устава СФРЈ. У истом периоду заседала је и покрајинска статутарна комисија за промену Статута АП Косово и Метохије, која је разматрала промену назива покрајине. Статутарна комисија је основала експертску комисију, чији су чланови између осталих били угледни професори приштинских факултета и некадашњи сарадници Албанолошког института, лица означена да шире албански национализам: Антон Чета, Мехди Барди, Идриз Ајети и Марк Краснићи. Именовани експерти залагали су се да се термин „Метохија“ замени термином „Дукађин“.⁶⁸

Закључак

Косово и Метохија је након Другог светског рата била привредно неразвијена територија са високом стопом неписменог становништва и недостатком интелигенције да управља обновом и развојем. На овом простору, код већинског албанског становништва био је присутан јак утицај албанског национализма и шовинизма као наслеђа апарата „Велике Албаније“, који је био присутан током Другог светског рата. Носиоци великоалбанске идеје, која је тежила сецесионизму и припајању Косова и Метохије НР Албанији, били су лица која су припадала послератној албанској интелигенцији. Део ове интелигенције био је упослен на Албанолошком институту АКМО у Приштини, због чега је установа политичком одлуком престала са радом децембра 1955. године.

Институт је основан 1953. године, са задатком да изучава албански језик, историју и књижевност. Током двогодишњег рада (1953–1955), Албанолошки институт је имао стално упослене и хонорарне сараднике, успоставио је сарадњу са југословенским и иностраним издавачким предузећима, формирао је стручну библиотеку са више хиљада књига, објавио је терминолошки речник српскохрватско-албанских речи; албанско-грчки речник Константина Кристофорида; дела појединих албанских аутора; прикупио је значајан број народних умотворина (песма, прича, загонетки и др) косовско-метохијских Албанаца; снимио неколико народних мелодија са терена АКМО и организовао саветовање стручњака о албанском језику.

Рад института је био најплодоноснији 1954. године, када је објављен речник и када је набављен магнетофон којим су сарадници снимали песме, изреке и говорни језик Албанаца у АКМО.⁶⁹ Након 1955. го-

⁶⁷ *Исџо*, 487, 533.

⁶⁸ *Исџо*, 564–566.

⁶⁹ „Албанолошки институт ускоро ће издати шиптарско-грчки речник Константина Кристофорида“, *Јединство*, 26. јануар 1954, 4.

дине, некадашњи сарадници института (Антон Чета, Марк Краснићи, Идриз Ајети, Мехди Барди и др) нису били санкционисани од правосудног и безбедносног апарата југословенске државе, већ су у наредним годинама наставили да раде као професори на факултетима у Приштини новинари, књижевници и међу студентима, својим читаоцима ширили „великоалбанску“ националну идеју.

Пропагирање „великоалбанске“ националне идеје од стране једног броја албанских интелектуалаца на Косову и Метохији југословенска држава је до Брионског пленума (1966) успевала да контролише. Међутим, након смене Александра Ранковића, наступиле су нове политичке прилике на Косову и Метохији. Тада су покрајински органи основали Историјски институт у Приштини (1966)⁷⁰, обновили рад Албаношког института (1967), док су припаднике прве послератне генерације албанске интелектуалне елите означене да шире албански национализам вратиле у друштвени и политички живот покрајине. Пример њихове активне улоге је именовање за експерте при Статутарној комисији која је 1968. године одлучивала о промени назива покрајине.

Резиме

Албанолошки институт у Приштини основан је 1953. године одлуком Обласних власти. Институт је основан као научна институција посвећена проучавању албанског језика, књижевности, културе и фолклора. Током 1954. године, Институт је ангажовао нове сараднике (Реджа Зефир, Кадри Хаљими, Есад Мекули, Идриз Ајети, Антон Чета, Марк Краснићи и Војислав Данчетовић), од којих се очекивало да допринесу постизању циљева института. Одлуком обласних власти, Институт је престао са радом у децембру 1955. године јер су његови сарадници ширили албански национализам. Такве активности открила је југословенска служба безбедности (УДБ-а). Након 1955. године, бивши сарадници Института нису били прогоњени од стране југословенске државе, већ су наставили да раде на одговорним позицијама (као универзитетски професори у Приштини, признати писци и новинари итд).

⁷⁰ Комисија за историју је радила у периоду од 1956. до 1966. године када је преименована у Институт за историју у Приштини (данашњи Историјски институт „Али Хадри“).

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije, fond 507, XVIII, Komisija za nacionalne manjine
Arhiv Kosova i Metohije u Prištini, fond Albanološki institut (Instituti Albanologjik)
Arhiv Kosova i Metohije u Prištini, fond Sekretarijat za prosvetu i kulturu NO AKMO
Državni arhiv Srbije, Đ-2, Komisija za nacionalne manjine CK SKS
- Bojković, Dušan. „Albanska manjina i prosvetna politika jugoslovenske države na Kosovu i Metohiji 1945. godine“. U: *Između slobode i teskobe. Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, ur. Božica Slavković Mirić, Milana Živanović, Davor Stipić, 297–342. Beograd: INIS, 2023. (Cyrillic)
- Bondžić, Dragomir. „Opismenjavanje stanovništva na Kosovu i Metohiji posle Drugog svetskog rata“. U: *Kulturno nasleđe Kosova i Metohije*, ur. Uroš Šuvaković i dr, 545–560. Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, 2013. (Cyrillic)
- Boskočević, Mirjana. „Arhiv Kosova i Metohije – danas u službi zaštite arhivske građe i registraturskog materijala kod stvaraoaca od pokrajinskog značaja“. *Arhivski glasnik*, br. 14, 2019.
- Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji (1945–1952)*. Beograd: Rad, 1988.
- Dimić, Ljubodrag. *Srbi i Jugoslavija. Izgubljeni vek*. Beograd: Catena mundi, 2025.
- Dvanaest godina kulturnog razvitka Kosova i Metohije, Priština: Oblasni odbor SSRN Kosova i Metohije, 1957. (Cyrillic)
- Darmanović, Mina, Menković, Marijana. *Etnografsko nasleđe Kosova i Metohije. Odevanje i tekstil iz zbirke Muzeja u Prištini i Etnografskog muzeja u Beogradu*. Beograd: Etnografski muzej u Beogradu, 2013.
- Dermaku, Ismet. *Trideset godina razvoja arhivske službe u SR Srbiji. Razvoj arhivističke službe u SAP Kosovo*. Priština: Arhiv Kosova, 1975.
- Gatalović, Miomir. *Kosovo i Metohija u državnoj politici Jugoslavije 1958–1965*. Beograd: ISI, 2016. (Cyrillic)
- Gulić, Milan. *Jugoslovenska država 1918–2006*. Beograd: ISI, 2023. (Cyrillic)
- Gatalović, Miomir, Milikić Ratomir. „Kulturna politika na Kosovu i Metohiji od kraja Drugog svetskog rata do početka sedamdesetih godina XX veka: ključni procesi“. *Leskovački zbornik LXV 2025*, 431–449. (Cyrillic)
- Ivanov Dželatović, Pavle. *21. SS-divizija Skenderbeg*. Beograd: Nova knjiga, 1987.
- Ivanov Dželatović, Pavle. *Balistički pokret 1939–1952. Masovnost, saradnja sa okupatorima i zločini nad Srbima*. Beograd: Arhiv Srbije, 2000.

- Limani, Mrika. „Kosovski Albanci u Jugoslaviji – borba za autonomiju“. Yu historija, datum pristupa 15. 9. 2025. https://yuhistorija.com/serbian/autori_limani.html
- Kosovo i Metohija 1943–1963. Priština: Skupština AP Kosovo i Metohija, 1963. (Cyrillic)
- Miladinović, Vujadin. *Univerzitet u Prištini u mreži velikoalbanske strategije*. Priština: INP Književne novine, 1990.
- Mirković, Ena. *Blagoje Nešković*. Priština Leposavić: ISK, 2018. (Cyrillic)
- Mekuli, Hasan. „Književnost Albanaca na Kosovu“, U: *Socijalistička Republika Srbija*, II tom, ur. M. Maletić, Beograd: Književne novine, 1983.
- Petranović, Branko. *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*. Beograd: ISI, 1969.
- Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoistorijski zavod, 1992.
- Privredni razvoj Kosova i Metohije*. Priština: Miladin Popović, 1957.
- Raport vjetor i punës 2024*. ASHAK: Prishtine, 2025.
- Terzić, Milan. „Misija Stetozara Vukmanovića Tempa za stvaranje Balkanskog štaba“. *Arhiv* 1–2, 2023. (Cyrillic)
- Vukadinović, Igor. *Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji (1945–1969)*. Beograd: Balkanološki institut SANU, 2021. (Cyrillic)
- Jedinstvo* (1945, 1947, 1948, 1949)
- Službeni list AKMO* (1955, 1957) (Cyrillic)
- Elektronski katalog Državne agencije arhiva Kosova, pristupljeno: 5. oktobra 2025. <https://katalogu-ashak.net/user-view>.
- Internet sajt Albanološkog instituta u Prištini, pristupljeno: 5. oktobra 2025. <https://www.institutialbanologjik.org/about-us>.

Summary

Nemanja Dimitrijević

THE ALBANOLOGICAL INSTITUTE IN PRISTINA (1953–1955)

Abstract: Based on archival material from the Albanological Institute collection stored in the Archive of Kosovo and Metohija in Priština, as well as relevant literature, we have reconstructed the founding, two-year operation of the institute, its associates, and the reasons for its closure.

Keywords: Albanological Institute, Priština, Kosovo and Metohija, Albanian nationalism

The Albanological Institute in Pristina was founded in 1953 by a decision of the Provincial Government. The institute was established as a scientific institution dedicated to the study of the Albanian language, literature, culture, and folklore. During 1954, the Institute hired new associates (Redža Zećir, Kadri Haljimi, Esad Mekuli, Idriz Ajeti, Anton Četa, Mark Krasniqi and Vojislav Dančetović), who were expected to contribute to the achievement of the Institute's goals. By decision of the Provincial Government, the Institute ceased operations in December 1955 because its associates were spreading Albanian nationalism. Such activities were uncovered by the Yugoslav security service, (Udba). After 1955, the former associates of the Institute were not persecuted by the Yugoslav state, but continued to work in responsible positions (as university professors in Pristina, respected writers and journalists, etc.). In their new positions, they continued to promote Albanian nationalism and became influential political figures in Kosovo and Metohija.